

राजमाता जिजाऊ माता- बाल आरोग्य व पोषण मिशनच्या
चौथ्या टप्प्यास (जानेवारी, २०२१ ते डिसेंबर, २०२५)
मान्यता देण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
महिला व बाल विकास विभाग
शासन निर्णय क्र. एबावि-२०१०/प्र.क्र.१४५/का.५
नवीन प्रशासन भवन, ३ रा मजला,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई- ४०० ०३२.
दिनांक :- ०८ डिसेंबर, २०२२.

वाचा:- (१) महिला व बाल विकास विभाग, शासन निर्णय क्र. एबावि-२००५/प्र.क्र.५/का.५, दिनांक ११.०३.२००५.
(२) महिला व बाल विकास विभाग, शासन निर्णय क्र. एबावि-२०१०/प्र.क्र.१४५/का.५, दिनांक १२.११.२०१०.
(३) महिला व बाल विकास विभाग, शासन निर्णय क्र. एबावि-२०१०/प्र.क्र.१४५/का.५, दिनांक २२.०१.२०१८.

प्रस्तावना :-

महाराष्ट्रामध्ये एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेमधील ० ते ६ वर्षे वयोगटातील बालकांमधील कुपोषणाचे प्रमाण कमी करण्यासाठी राजमाता जिजाऊ माता- बाल आरोग्य व पोषण मिशन स्थापन करण्यास संदर्भाधीन क्रमांक १ येथील शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आली होती. याकरिता येणारा खर्च हा युनिसेफकडून प्राप्त होणा-या आर्थिक तरतुदीमधून करण्यात येत आहे. तदनंतर मिशनच्या कार्याची व्याप्ती वाढवून मिशनच्या दुस-या टप्प्यास (सन २०११ ते २०१५) व तिसरा टप्प्यास (सन २०१६ ते २०२०) संदर्भाधीन क्रमांक २ व ३ येथील शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आली आहे.

राज्यात राजमाता जिजाऊ माता बाल आरोग्य व पोषण मिशन यांनी मागील ३ टप्प्यांमध्ये पोषणाचा दर्जा उंचावण्याबाबत दिलेले योगदान विचारात घेऊन यापुढे देखील पोषणाचा दर्जा सुधारणे, कुपोषणाचे प्रमाण कमी करणे, महिला सक्षमीकरण इ. विविध उपक्रम युनिसेफच्या आर्थिक सहाय्याने पार पाडण्याकरिता राजमाता जिजाऊ माता बाल आरोग्य व पोषण मिशनच्या चौथ्या टप्प्यास (सन २०२१ ते २०२५) मान्यता देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

महाराष्ट्रामध्ये एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेमधील सर्व ग्रामीण, आदिवासी व नागरी प्रकल्पांतर्गत पोषणाचा दर्जा सुधारणे, कुपोषणाचे प्रमाण कमी करणे, महिला सक्षमीकरण इ. विविध उपक्रम युनिसेफच्या आर्थिक सहाय्याने पार पाडण्याकरिता राजमाता जिजाऊ माता बाल आरोग्य व पोषण मिशनच्या चौथ्या टप्प्यास (सन २०२१ ते २०२५) मान्यता देण्यात येत आहे.

२. सदर चौथ्या टप्प्यामध्ये वय वर्ष २ पेक्षा लहान असलेल्या मुलांची शारीरिक व बौद्धिक वाढ खुंटणे (Stunting) थांबवणे व जन्माच्या वेळेस बाळाचे वजन कमी नसावे यासाठी प्रभावी उपाय योजना करणे हा मिशनचा प्रमुख उद्देश असेल. हे साध्य करण्यासाठी पुरक उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे असतील:-

- १) एक समग्र बहुआयामी दृष्टिकोन ठेवून पालकांमध्ये पोषणा संबंधित आकांक्षा निर्माण करणे. त्याकरिता पोषणाचा मेंदूच्या विकासाशी संबंध आहे हे समजावणे.
- २) गरोदर असताना मातांचे समुपदेशन करणे, स्तनपानाचा पुरस्कार करणे व बाळाला पूरक आहार देणे. माता व बालकांचे आरोग्य व पोषण याकडे लक्ष देणे.
- ३) अन्न प्रणाली बळकट करणे.
- ४) स्वच्छतेविषयी काळजी व दक्षता घेण्यास प्रवृत्त करणे.
- ५) महिला सक्षमीकरण साध्य करणे.
- ६) २ वर्षाखालील बालकांमध्ये उंचीनुसार कमी वजन (Wasting) असणाऱ्या बालकांचे प्रमाण कमी करणे.
- ७) जीवनशैलीमध्ये बदल झाल्यामुळे बालकांमध्ये लठ्ठपणाचे प्रमाण वाढले आहे. अशा बालकांना मधुमेह, हृदयरोग यासारख्या आजारांचा धोका आहे. यास्तव यासंबंधीच्या तसेच कुपोषणाच्या संबंधित सर्व प्रश्नांची तीव्रता कमी करण्यासाठी आहार व आरोग्य शिक्षणाबाबत जनजागृती करणे.
- ८) सामाजिक-आर्थिक विकास , लोकसंख्या, गृहनिर्माण व स्वच्छता, आरोग्य प्रणाली व साथीचे रोग इ.बाबी विचारात घेऊन ज्या ठिकाणी कुपोषणाचे प्रमाण सर्वाधिक आहे असे जिल्हे व शहरातील झोपडपट्टी येथे प्राधान्याने लक्ष देऊन कार्यवाही करणे.

३. वरीलप्रमाणे उद्दिष्ट साध्य करण्याकरिता मिशनची कार्यपद्धती खालीलप्रमाणे राहील:-

- १) कुपोषण कमी करण्यासाठी नाविण्यपूर्ण कार्यक्रम हाती घेणे. त्याकरिता आवश्यक ती आकडेवारी एकत्रित करणे.
- २) राज्यातील बालकांमधील कुपोषणाचा प्रश्न सोडविण्यासाठी देशातील व देशाबाहेरील संकल्पनांचा अभ्यास करणे, तज्ञांचे मार्गदर्शन घेणे, त्याकरिता नामांकित संस्थांशी भागीदारी करून कार्य करणे.
- ३) महिला व बाल विकास विभागाला दीर्घकालीन धोरण व कार्यक्रमाचा आराखडा तयार करण्यास मदत करणे, त्याकरिता आवश्यक ती आकडेवारी उपलब्ध करून देणे.
- ४) पोषणासंबंधी कार्यासाठी विविध विभाग व स्थानिक स्वराज्य संस्था यांचा असणारा सहयोग याबाबत अभ्यास करून विश्लेषण करणे.
- ५) एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना प्रभावीपणे राबविण्यासाठी उपाययोजना सूचविणे व त्याकरिता एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना आयुक्तालयास सहकार्य करणे, याशिवाय महिला व बाल विकास विभागातर्गत महिला व बाल विकास आयुक्तालय, महिला आर्थिक विकास महामंडळ, राज्य महिला आयोग आणि राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोग यांच्या समवेत काम करणे.
- ६) महिला आर्थिक विकास महामंडळाकरिता E-Business प्लॅटफॉर्मचा तांत्रिक सल्लागार म्हणून महामंडळास सहयोग देणे व संबंधित प्रणाली बळकट करणे.
- ७) पोषणासंबंधी तंत्रज्ञानाच्या क्षमतेमध्ये सुधारणा करून लोकचळवळीचे रूप देणे. वर्तणुकीत बदल करण्यासाठी संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्था प्रतिनिधी, बचत गट सदस्य इत्यादींना प्रशिक्षण देणे.

८) याशिवाय शासनाच्या विविध विभागांसमवेत उदा. सार्वजनिक आरोग्य विभाग, वैद्यकीय शिक्षण विभाग, पाणीपुरवठा व स्वच्छता विभाग, आदिवासी विकास विभाग, ग्राम विकास विभाग, नगर विकास विभाग, शालेय शिक्षण विभाग, अन्न नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण इत्यादी विभाग यांच्या विविध योजना / कार्यक्रमांमध्ये आवश्यकतेनुसार समन्वयाने काम करेल. (उदा. राष्ट्रीय आरोग्य मिशन, जल जीवन मिशन, मानव विकास मिशन, समग्र शिक्षा अभियान इ.)

४. प्रत्येक आर्थिक वर्षाच्या सुरवातीला मिशनने मागील वर्षात केलेली कामे, खर्च, खर्च वाटप याबाबतचा एक वार्षिक अहवाल तयार करेल आणि पुढील वर्षासाठी तपशीलवार वार्षिक योजना व त्याकरिता अंदाजपत्रक तयार करून कार्यवाही करेल. राजमाता जिजाऊ माता बाल आरोग्य पोषण मिशनला युनिसेफ कडून प्राप्त झालेला निधी व त्यानुषंगाने झालेला खर्च याबाबतचा तपशील मिशनकडून प्रकाशित होणा-या वार्षिक अहवालामध्ये समाविष्ट करण्यात येईल.

५. राजमाता जिजाऊ माता बाल आरोग्य व पोषण मिशन हे महिला आणि बाल विकास विभागाच्या नियंत्रणाखाली कार्यरत राहील व त्याची संरचना खालीलप्रमाणे राहील:-

अ.क्र.	पदनाम	संख्या	नियुक्तीचा मार्ग
१.	महासंचालक	१	शासनाच्या महिला व बाल विकास विभागाचे अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव / सचिव हे मिशनचे पदसिद्ध महासंचालक असतील.
२.	संचालक	१	शासनाचे उपसचिव अथवा त्यापेक्षा वरिष्ठ दर्जाचे अधिकारी अथवा त्या दर्जाचे सेवानिवृत्त अधिकारी
३.	वरिष्ठ सल्लागार (तांत्रिक)	१	करार तत्वावर
४.	राज्य कार्यदल (कार्यक्रम अधिकारी)	प्रति कार्यक्रम १	करार तत्वावर
५.	विभागीय कार्यदल	६	करार तत्वावर
६.	प्रशासकीय अधिकारी / लेखाधिकारी	१	करार तत्वावर
७.	सहायक प्रशासकीय अधिकारी	१	करार तत्वावर
८.	महासंचालकांचे स्वीय सहायक	१	करार तत्वावर
९.	परिचर	२	करार तत्वावर

५.१ शासनाने संचालक पदासाठी निवड केल्यानंतर संचालकांनी इतर पदांची नियुक्ती ही महासंचालक तथा प्रधान सचिव, महिला व बाल विकास विभाग व युनिसेफच्या सहमतीने निवडपद्धतीने करावी.

- ५.२ उपरोक्त पदांखेरीज गरजेनुरूप आणखी काही पदे आवश्यक असल्यास त्याप्रमाणे नियुक्ती करण्याचे मिशनला अधिकार असतील.
- ५.३ जे शासनाचे नियमित आस्थापनेवरील अधिकारी मिशनकडे काम करतील त्यांचे वेतन शासनामार्फत संबंधित विभागाकडून देण्यात येईल.
- ५.४ ज्या अधिकारी / कर्मचारी यांची नियुक्ती ही करार पद्धतीने होईल त्यांचे वेतन व भत्ते युनिसेफ मार्फत देण्यात येतील. त्याचा शासनावर कोणताही आर्थिक भार येणार नाही.
- ५.५ वरीलप्रमाणे विभागीय कार्यदलातील कार्यक्रम अधिकारी हे प्रत्येक महसुली विभागस्तरावर कार्यरत असतील ते विभागीय आयुक्तांना विभागीय स्तरावर महिला व बाल विकास विभागाच्या कार्यक्रमाचे संनियंत्रण व प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी सहाय्य करतील.
- ५.६ सहायक आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना हा मिशन व एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना आयुक्तालय यामधील नोडल अधिकारी असेल.
६. राजमाता जिजाऊ माता - बाल आरोग्य व पोषण मिशनच्या या चौथ्या टप्प्यातील उद्दिष्ट पूर्तीबाबत आढावा घेण्याकरिता मुख्य सचिव यांच्या अध्यक्षतेखाली खालीलप्रमाणे राज्यस्तरीय संनियंत्रण समिती गठित करण्यात येत आहे. सदर समितीची रचना खालीलप्रमाणे राहिल:-

मुख्य सचिव	अध्यक्ष
प्रधान सचिव, महिला व बाल विकास विभाग तथा महासंचालक, मिशन	सदस्य
प्रधान सचिव, आदिवासी विकास विभाग	सदस्य
प्रधान सचिव, ग्राम विकास विभाग	सदस्य
प्रधान सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग	सदस्य
प्रधान सचिव, नगर विकास विभाग	सदस्य
प्रधान सचिव, अन्न नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग	सदस्य
प्रधान सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग	सदस्य
आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना	सदस्य
युनिसेफ प्रतिनिधी	सदस्य
संचालक, मिशन	सदस्य सचिव

सदर राज्यस्तरीय संनियंत्रण समितीची कार्यकक्षा खालीलप्रमाणे राहिल:-

- १) मिशनच्या कामकाजाचा वार्षिक आढावा घेणे.

- २) मिशनच्या कामाच्या प्रगतीचे मूल्यमापन करणे.
- ३) मिशनला उद्दिष्ट पूर्ती करिता आवश्यक त्या उपाययोजना सूचविणे.
- ४) मिशनने केलेल्या शिफारशींचा अभ्यास करुन त्यानुसार कार्यवाही करण्यासंबंधी निर्णय घेणे.

७. सदर शासन निर्णय नियोजन विभागाने व वित्त विभागाने दिलेल्या सहमतीनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

८. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२२१२०७१५०९३१०७३० असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(वि. रा. ठाकूर)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत :-

- १) मा. राज्यपाल महोदयांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मुंबई
- २) मा. मुख्यमंत्री महोदयांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ३) मा.मंत्री, महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ४) मा. विरोधी पक्षनेता (विधानसभा / विधानपरिषद), विधानभवन, मुंबई.
- ५) मा. मुख्य सचिव यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
- ६) अपर मुख्य सचिव, वित्त विभाग यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
- ७) अपर मुख्य सचिव, नियोजन विभाग यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
- ८) अपर मुख्य सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
- ९) अपर मुख्य सचिव, ग्रामविकास व पंचायत राज विभाग यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
- १०) प्रधान सचिव, महिला व बाल विकास विभाग यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
- ११) प्रधान सचिव, नगर विकास विभाग यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
- १२) प्रधान सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
- १३) सचिव, आदिवासी विकास विभाग यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
- १४) सचिव, अन्न नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
- १५) सर्व विभागीय आयुक्त.
- १६) आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना, रायगड भवन, नवी मुंबई.
- १७) व्यवस्थापकीय संचालक, महिला आर्थिक विकास महामंडळ, मुंबई.

- १८) आयुक्त, महिला व बाल विकास आयुक्तालय, पुणे.
- १९) सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद.
- २०) संचालक, राजमाता जिजाऊ माता - बाल आरोग्य व पोषण मिशन, मुंबई.
- २१) सर्व जिल्हा कार्यक्रम अधिकारी (महिला व बाल विकास), जिल्हा परिषद.
- २२) सर्व बाल विकास प्रकल्प अधिकारी (ग्रामीण/नागरी/आदिवासी) प्रकल्प.
- २३) निवड नस्ती (का-५).